

Віра НАУМЕНКО,

доцент, професор кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін
Педагогічного інституту
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
канд. пед. наук

У статті розкрито структуру підручника «Літературне читання. 3 клас», новизну підходів до впорядкування змісту; подано методичний коментар до книги з літературного читання «Перлинка. 3 клас», «Зошита з літературного читання», «Зошита з оцінювання навчальних досягнень».

Особливості змісту навчально-методичного комплекту з літературного читання в 3-му класі (авт. В.О. Науменко)

До уроків літературного читання в 3-му класі створено навчально-методичні комплекти, одним із яких є навчально-методичний комплект авт. В.О. Науменко. До комплекту входить підручник «Літературне читання», книга для додаткового читання «Перлинка», «Зошит з літературного читання», «Зошит з оцінювання навчальних досягнень», книжка для позакласного читання «Веселкова читанка», методичний посібник для вчителя «Уроки літературного читання в 3 класі». Календарне планування уроків літературного читання¹ побудоване на змісті всього навчального комплекту, який забезпечує розв'язання завдань програми «Літературне читання» для 3-го класу.²

Навчально-методичний комплект

Науменко В. Літературне читання : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. О. Науменко. — К. : Генеза, 2013. — 176 с. : іл.

Науменко В. Перлинка. Книга з літературного читання : до підруч. «Літературне читання» для 3-го кл. : навч. посіб. / В. О. Науменко. — К. : Генеза, 2014. — 112 с. : іл.

Науменко В. Зошит з літературного читання до підручника «Літературне читання» : навч. посіб. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. О. Науменко. — К. : Генеза, 2014. — 112 с. : іл.

Науменко В. Зошит з оцінювання навчальних досягнень з літературного читання : навч. посіб. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. О. Науменко. — К. : Генеза, 2014. — 40 с.

Науменко В., Харітоненко Л. Уроки літературного читання в 3 класі : метод. посіб. для вчителя / В. О. Науменко. — К. : Генеза, 2014. — 170 с.

Науменко В. О. Веселкова читанка : кн. для позакл. читання у 3-му кл. / В. О. Науменко, І. Г. Сухопара. — К. : Літера ЛТД, 2014. — 172 с.

Особливості підручника «Літературне читання. 3 клас»

Починати ознайомлення з підручником треба з розгляду обкладинки та усвідомлення її ідеї. Із легенди Івана Липи йде до дітей Лада — у слов'янській міфології богиня долі, краси, любові, радості та благополуччя. З її появою люди єдналися в сильну родину, вона проникала в душу, відганяла лють, вела до щастя. Юнаки гинули, щоб

¹ Готується до друку в журналі «Початкова школа», 2014, № 7.

² Літературне читання (2–4 класи) // Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. — С. 84–90.

врятувати богиню від злого Коструба, знову йшли непереможною силою, аби повернути її. І живе Лада Прекрасна, бо стосот юнаків сміливих стережуть і бережуть її. Світла, як зоря; прозора, наче марево; чарівна, як мрія.

Зміст підручника

Зміст підручника «Літературне читання» спрямований на:

- формування в учнів умінь повноцінно сприймати художній твір: визначати та засвоювати морально-естетичні цінності культури українського народу й народів світу, зосереджені у творі;
- розширення літературних знань, ознайомлення з новими жанрами, оволодіння прийомами розуміння твору, розв'язання завдань, визначених програмою.

Твори для читання впорядковані за жанровим принципом, що дозволяє формувати в учнів знання їх жанрових особливостей і вміння аналізувати відповідно до цих особливостей, читати твори в порівнянні. Порівнюючи твори, дитина-читач навчається їх розуміти, визначати спільне та відмінне в моральному, естетичному змісті творів різних жанрів, авторів, народів.

Навчально-методичний апарат

У підручнику пропонуються сюжетні схеми для переказу змісту казок, доповнення їх початку чи розвитку подій. Цей прийом не є новим для вчителя та учнів. Він допомагає включити дітей у творче читання казок, поданих скорочено, зацікавлює до їх читання в повному обсязі. Схеми розміщено на форзацах, як і в підручнику для 2-го класу.

Завдання до текстів орієнтують на роботу учнів як під керівництвом учителя, так і самостійно. При цьому зростає увага до формування самостійності учнів, так як у 3-му класі співвідношення читання вголос до читання мовчки приблизно 50/50 %.

Зростає увага до навчання учнів різним видам переказу прозових текстів: детальному, вибіркового, короткому, творчому; за поданим планом, у тім числі й малюнковим, і без нього; до формування вмінь складати план.

З метою активізації мислення учнів під час роботи з художнім твором використовуються такі прийоми:

- перед текстом сформульовано завдання для обдумування змісту та теми твору до його читання;
- переривання великого за обсягом твору запитаннями, що стимулює роботу уяви, мислення, пам'яті під час читання.

Ілюстративний матеріал

Ілюстративний матеріал підручника багатофункціональний:

1. Репродукції картин Архипа Куїнджі, Іллі Остроухова, Василя Полєнова, зміст і настрої яких співзвучний художнім творам, необхідно максимально використати для збагачення уявлення про створення та взаємодоповнення художнього образу засобами літератури й живопису, розвитку мовлення, умінь визначати настрої поета та художника, творів мистецтва загалом.

2. Серії малюнків — це малюнкові плани. Вони потрібні для формування вмінь ділити текст на частини, добирати заголовки, визначати особливості відображення змісту, образів у художньому творі та творі живопису, відтворювати зміст; порівнювати уявлювані картини з картинами художника. Ілюстрації до зарубіжних казок передають народний колорит: одяг, архітектура, побут і т. н.. На це треба звертати увагу, щоб художні твори диференціювались у сприйнятті дітей.

3. Малюнки, які предметно розкривають значення слова: грезетова кичка, дерев'яні ночви, лорнет, підкова, лантух.

4. До всіх п'яти казок Олександра Пушкіна подано ілюстрації Михайла Іванова, а до казки Петра Єршова «Горбоконики» — чотири прекрасні малюнки Миколи Кочергіна, ілюстратора цієї казки в окремих виданнях.

5. Цікаво й ефективно оформлені форзаці: перший форзац — сюжетні схеми до казок і пам'ятка «Як розповісти про героя художнього твору»; другий форзац — хронологічно-географічна стрічка. Тут за століттями, країнами, містами й селами подана інформація про письменників. Ця стрічка доповнює відомості про письменника, поета, які подано біля їх творів.

Треба налаштувати дітей на вивчення життєвого шляху письменників, читання творів, складання списків творів, ілюстрування, влаштування ранків поезії, зустрічей із героями творів свого земляка, обмін інформацією зі школами інших областей про цікаві зібрані факти, що стосуються письменників і їх творів, шляхом надсилання листів звичайною чи електронною поштою.

У підручнику — два розділи: «З народного джерела» та «З літературної скарбниці».

Структура підручника «Літературне читання. 3 клас»

РОЗДІЛ «З НАРОДНОГО ДЖЕРЕЛА»

Світ народних казок

Українські народні казки (казки про тварин, чарівні казки)

Казки народів світу (під час читання цих казок учні самостійно будуть визначати їх вид і розширюватимуть читацький досвід, набутий під час опрацювання українських народних казок).

РОЗДІЛ «З ЛІТЕРАТУРНОЇ СКАРБНИЦІ»

Світ літературних казок

Казки зарубіжних письменників (Брати Грїмм, Ганс Крістіан Андерсен, Захарїас Топелїус, Олександр Пушкін, Петро Єршов, Костянтин Ушинський)

Казки українських письменників (Іван Франко, Леся Українка, Василь Сухомлинський, Оксана Іваненко)

Легенди. Байки. П'єси

Світ поезії

Поетична майстерня

Поетична збірка

Світ прози

Оповідання

Повість

Світ гумористичних творів

Гумор у дитячій літературі (Грицько Бойко, Микола Носов, Астрїд Лїндгрєн)

Структура розділу підручника

Кольорова заставка. Робота з нею спрямовується на визначення персонажів, назв, жанрів творів, які будемо читати в розділі, — казок українських і зарубіжних, казок народних.

Інформаційна стаття. Призначена для самостійного читання, визначення та запам'ятовування інформації учнями. Приміром, якщо інформаційна стаття присвячена народним казкам, то діти мають зрозуміти з неї, які існують види казок; що автором народної казки є народ, тому кожного оповідача казки можна назвати ще й її автором; про що повинен дбати оповідач і що обов'язково потрібно зберігати в казці.

Світ народних казок

У давнину всі народи світу складали казки. Довгий час ці твори передавалися з покоління в покоління усно. Тож кожен оповідач почасти був і автором казки: міг прикрасити її влучним висловом, яскравим образом, додати або змінити якісь подробиці. Однак основний зміст казок протягом віків залишався незмінним. Адже в цих творах утілювалися уявлення людей про навколишній світ, своє місце в ньому, про добро і зло та інші важливі речі.

За змістом *народні казки* поділяють на кілька видів, серед яких *казки про тварин* і *чарівні казки*.

Українські народні казки

Перед казками запропоновано художній текст, зміст якого налаштовує на сприймання казки розумом і серцем, на читання цього непростого, як саме життя, твору. Учитель запрошує учнів поміркувати над словами Валентина Бичка, аби потім, читаючи казки, відчувати серцем зображене в ній життя.

Може, хтось подумає, ніби казка — неправда. Тільки той, хто думає так, сам правди не знає. У казці правда живе, як сіль у хлібі. Хто б без солі їв хліб? Та ніхто.

Правда в казці, як вітер в осінньому лісі. Ніби був тільки осьде, а вже далеко шумить. Тільки ні, він не зник назавжди, знову тут, біля тебе.

Казка — це життя, це світ. Тільки бачиши його ти не простим оком. На світ казки, на казкове життя треба оком дивитися тим, що в тебе в серці.

За Валентином Бичком

Казки про тварин

Особливості казок про тварин висвітлено в додатковому тексті, про їх основний зміст розповідається у прислів'ях.

Далі — сама казка. Літературознавче завдання до неї винесено перед текстом твору, а варіанти розв'язання подано після нього.

Структура підрозділу (на прикладі підрозділу «Світ поезії»)

Підрозділ «Світ поезії» складається з двох частин: «Поетична майстерня» і «Поетична збірка».

Починається він вступною інформаційною статтею, основне завдання якої полягає в тому, щоб:

- викликати в дітей бажання читати поезію, розуміти її;
- уточнити розуміння учнями значення термінів: «лірика», «пейзаж», «пейзажна лірика»;
- сформулювати початкове уявлення про наявність у поетичному творі ліричного героя (ми рідко під час аналізу будемо звертатися до цього поняття, але добре, коли поступово діти починатимуть розуміти його зміст);
- повторити засоби творення художнього образу (у статті використано термін «епітет»; учитель не вимагає від учнів його використовувати: достатньо, щоб діти знаходили в тексті яскраві слова, якими описано сонце, вітер, зорі, мороз і т. ін.).

Усе, про що тільки-но сказано, сформульовано в підручнику так:

Блакитні свічки вечора, веселка над пшеничним полем, срібні сльози зажуреної вербички, жалібна пісня коника у прив'ялій траві... Наш світ сповнений краси. І, мабуть, найтонше відчують її поети. Вони зображують життя по-особливому: не просто розповідають про певне явище або подію, а діляться з нами своїми враженнями від побаченого, почутого, пережитого. Поетичні твори — це картини, зіткані з почуттів, настроїв митця, образів, народжених його уявою. Такі твори називаються *ліричними*, або *лірикою*.

Утім, поет передає не лише особисті переживання. Адже те, що він відчуває, про що пише, близьке багатьом. Образ людини, чий внутрішній світ розкрито в ліричному творі, називають *ліричним героєм*. Поетичні твори, у яких зображено олюднену, одухотворену природу, належать до *пейзажної лірики*. Авторські роздуми й почуття відтворено в них за допомогою різноманітних *художніх засобів*: епітета, порівняння, уособлення, звукопису тощо.

Поетична майстерня

Кожен твір створений для того, щоб читач сприйняв його та усвідомив основну думку. Автор вибудовує текст так, аби читач знайшов «ключ» від твору, яким можна скористатися для проникнення у глибокі таємниці сюжету. Учитель повинен уміти знаходити такий «ключ» і навчити дітей відшукувати та користуватися ним під час аналізу художнього твору. На розв'язання цих завдань спрямовані структура та зміст «Поетичної майстерні».

Структурована ця частина таким чином:

Перша група віршів — Павла Тичини, Володимира Сосюри, Наталі Забіли, Марійки Підгірянки — об'єднана темою «Вечір». Як приходить вечір, яким настроєм пронизаний, які викликає почуття — основна думка цих творів пейзажної лірики. Кожен автор *по-своєму* підвів читача до її осмислення. Щоб учні це зрозуміли, визначено літературознавчі поняття, зокрема *художні засоби*, які яскраво помітні в кожному конкретному творі; завдання до віршів спрямовують на їх читання у *порівнянні*.

Друга група віршів представлена поезіями Миколи Вороного, Ліни Костенко, Ганни Чубач, Вадима Скомаровського, Ігоря Калинця. Для їх розуміння в підручнику перед кожною з цих поезій описано почуття, передане в ній: «замилування красою природи», «тривога», «замилування переплітається зі смутком», «спокій», «захоплення».

Перед віршами про *вечір* (першої групи) подано речення під піктограмою із зображенням лілії. Речення багате на епітети, метафори: вечір тихий, привітний; він заходить у гості, засвічує в оселях вогники. Ось на зустріч у віршах із таким вечором налаштовуються третьокласники. Вони визначають у реченні логічний наголос, тон і темп, читають його виразно.

У віршах другої групи дається в руки учням «ключ» до аналізу, до розуміння поезій. Тобто перед кожним ліричним твором — завдання уроку. Наприклад, читаємо поезію Ганни Чубач «Зупинюся над рікою». Над віршем напис: *замилування красою переплітається зі смутком*.

«Поетична збірка»

До «Поетичної збірки» входять вірші з чіткою авторською позицією, яскравими художніми засобами, різні за настроєм. Тут сумна діброва, яка просить зиму не покривати її холодним вінцем і не лякати безрадісним кінцем — і перший сніг на вітті розтопивсь. Це вірш Олени Пчілки. І другий вірш — «Новину сьогодні зранку день вчорашній нам приніс». Усе біле-біле, красиве та урочисте. Чому в одному вірші сніг і смуток, а в другому — сніг і радість, урочистість? Читання творів на одну тему, але з різним настроєм створює можливості уявляти описані картини, визначати настрій і причину саме такого настрою та співвідносити пейзаж, настрій і внутрішній стан людини.

Сповнений радості й оптимізму вірш Андрія Малишка «Вихопивсь дощик поміж заграв». Дощик наділений рисами людини, він у всьому синьому та добрий-добрий. Цей настрій струмує в кожному слові: водні гущі запрозорились, темні пущі посміхнулись, а дуби навіть чухали голови від насолоди. Таку радість викликав дощик, що вихопився поміж заграв. Тож недаремно поет починає та закінчує вірш цим рядком.

Свою стежку, яка відкриває шлях дитині до рідного краю та дарує відчуття приналежності до нього, змальовує в поезії «Стежка» Петро Осадчук. Якщо у вірші Андрія Малишка радіє *все* дощу, то в ліричному творі Петра Осадчука від дощу, який «дзвенів над вухом» і «хапав за п'яти», рятує хлопчика стежка. Адже це вона навчила його бігати швидко. А далі треба прислухатися до дощу (барабанів у шибку), до своїх почуттів (сонце освітило кімнату, але стежечка намокла і ніби плаче — жаль, що її не вдалося сховати від дощу). Стежечка для ліричного героя жива, вона навчила, молодчина, плаче. Такий живий, динамічний образ створений у вірші.

Свої надії на більше світла у світі поет Дмитро Павличко покладає на дітей, створює світлі поетичні образи. Не байдужому, допитливому кінь дарує підкови на щастя (вірш «На щастя»), спостережливому — Чумацький шлях, «посипаний мукою», у мрійника є крила (вірш «Вітряк»).

Не проспи, не проговори своє щастя; придивись, оціни, як багато для тебе робить бабуся — сиве сонечко. Аналізуючи вчинки персонажів віршів Володимира Коломійця, до таких висновків дійдуть учні.

Мислення, уява, уміння «бачити», «чути» під час читання зможуть забезпечити розуміння поезії Андрія М'ястківського. Народжується світанок, як казка: чути у хмарах «курли», у краплях води «тьох», шепіт дерев. Земля, наша колісанка, пробуджується, але ще світить місяць, відображення якого у джерелі нагадує обручку. Світає. Сходить сонце. На небі загорається схід (блакитний півень із золотим крилом), на травах — роса («зірниці давні» — це образ роси в народній загадці). Таким красивим є світанок як навесні, так і восени.

Ніби в поетичній казці побувають третьокласники, читаючи поезію Миколи Вінграновського. В одних рядках уся природа в русі (скачуть коники в траві, грають у піжмурки), а в наступних — повний спокій (застигла чапля на одній нозі — бери фарби та малюй її в зеленій воді). Мова віршів Миколи Вінграновського особлива: власне авторські слова (просенятко, завовчився), звукові повтори (грім, хмара, тріщить...) створюють яскраві зорові та звукові образи.

Усі вірші збірки легко читаються, запам'ятовуються. Тож варто заохочувати до читання їх із пам'яті (за програмою на кінець року 7–8 віршів учні повинні знати напам'ять).

Рубрика «Коли твір відкриває свої таємниці»

Твір відкриває свої таємниці тому, хто під час читання розмірковує, уявляє, придивляється, прислухається. Це та *установка* на читання, що час від часу з'являється в кожному розділі підручника, — ніби правило, яким треба керуватися в процесі читання художнього твору: *під час читання розмірковую, уявляю, придивляюся, прислухаюся.*

Під цією рубрикою твори різних авторів, різних жанрів об'єднані однією темою або спільністю художніх образів. Вони взаємодоповнюють загальний образ. Наприклад, вірш Дмитра Білоуса, рядки з вірша Степана Жупанина, текст про Щедрий вечір, щедрівка разом створюють цілісний, яскравий образ Щедрого вечора: українські обряди, настрої, щедрування.

Або читання науково-художнього тексту казки Оксани Іваненко поєднується з читанням вірша Анатолія Качана «Крихта хліба» і акровірша Леоніда Глібова «Хто вона?». Твори різні за жанрами розкривають тему життя птахів узимку, любов до рідної землі, їхню боротьбу з лютими морозами та сніговіями за своє життя й необхідність допомоги людині (для нас звичайна крихта хліба, а для пташки — жити чи замерзнути).

Казка «Синичка» закінчується перемогою життя, сонцем, теплом, квітами, пташиними піснями. Ось ця частина співзвучна змісту та настрою акровірша Леоніда Глібова «Хто вона?». Це ластівка, яка поспішає в рідний край, як тільки лиха зима сховається, сонечко прогляне, сніг розтане. Особливо допоможе опис зими в казці розкрити значення епітета «лиха» (зима) у акровірші.

Щоб зрозуміти ці важливі думки, треба почути слова солов'їв, журавлів, в яких звучить тривога та засторога: «Ти замерзнеш, ти вмреш з голоду».

Рубрика «Чи знаєш ти?»

У рубриці «Чи знаєш ти?» уміщено тексти, в яких подано пізнавальну інформацію, наукові відомості. Наприклад, після оповідання Олександра Копиленка «Розбишака Чив» запропоновано текст Юрія Дмитрієва про те, як горобець, знайшовши крихту, скликає інших горобців, які звуки видає, погрожуючи ворогові. Читання цих творів у порівнянні допомагає учням визначити відмінності художнього тексту від науково-художнього.

Особливий зміст книжки з літературного читання «Перлинка»

«Перлинка» доповнює підручник «Літературне читання. 3 клас». Зміст «Перлинки» відповідає навчальній програмі та допомагає реалізувати її завдання з удосконалення читацької навички, уміщує твори, обов'язкові для вивчення у 3-му класі, та ігрові завдання. «Перлинка» має ті ж розділи, що й підручник: «З народного джерела» і «З літературної скарбниці».

Розділ «З народного джерела»

У першому розділі усна народна творчість подана у взаємозв'язку з іншими видами мистецтв. У 2-му класі учні вчилися визначати жанрові особливості, значення загадок, прислів'їв, приказок, скоромовок, лічилок. Вони вже знають дитячі пісні. Тож і розширюватимуть свої знання українського фольклору на творчому рівні.

Розділ починається прислів'ями та приказками, які вплітаються в науково-пізнавальний твір Василя Скуратівського й оповідання Івана Сенченка. Це твори про осінь, про вересень, тому, у разі бажання вчителя читати за календарем (за сезонно-тематичним принципом), можна почати уроки літературного читання з «Перлинки».

Василь Скуратівський так і називає свій твір «Вересневий час — сім погод у нас». За цим твором і віршем Інни Кульської учні можуть створити кадри відеофільму, спробувавши себе в різних ролях. Іван Сенченко в оповіданні «Сім погод у нас» через діалог бабусі з онучкою розкриває зміст приказки «В осінній час сім погод у нас: сіє, віє, туманіє, шумить, мете, гуде і зверху йде».

Доповнить зміст цих творів, підсилить емоційне сприйняття вересня пейзаж Катерини Білокур «Вересень у селі Богданівка на греблі»: золото на полотні, вересень у творі Василя Скуратівського — «зарев». Назва картини викликає інтерес. Чому вересень у Богданівці? Про це та про велич таланту, велич українки у світовому мистецтві дізнаються діти з розповіді Миколи Кагарлицького «Талант від Бога».

Зміст народної примовки «Осінь на строкатому коні їздить» розкрила в живописному образі осені талановита народна художниця, ім'я якої сяє в сузір'ї світових художників, — Марія Примаченко. Свою картину вона так і назвала — «Їде осінь на коні». На багряному коні — осінь-дівчина, за нею багряні, бузкові, чорні кольори. Зрозуміти картину, мову фарб і ліній допоможе розповідь про художницю, світ образів якої казковий, фантастичний. В його основі лежать легенди, казки. Напрочуд яскраве злиття усної народної творчості та живопису!

Жанрові особливості лічилки, її призначення учні пригадають, читаючи оповідання Євгена Гуцала «Котилася торба». А разом із тим дітям відкривається можливість дізнатися, в які ігри грали колись їх ровесники, з яким захопленням входили в роль.

Сучасний письменник Олександр Дерманський цікаво вплітає лічилку в сюжет казкової повісті «Володар Макуци, або Пригоди вужа Ониська». Хробачок Кузя промовляє лічилку, але колорадський жук Джек усе хоче підпорядкувати її під свій смак. Йому цікаво, з чим їли вареники, з чого варили компот. Він не погоджується грати в піжмурки, якщо в лічилці не будуть згадуватися вареники з картоплею та компот із соку молодій картоплі. У результаті суперечки виникла нова лічилка, яка втратила чіткий ритм.

Робота із загадкою переплітається з читанням тексту Алли Коваль про капусту. Саме тому учні не лише запам'ятають і відгадають загадку, а й отримають інформацію про цю рослину, зрозуміють, чому загадка так складена.

Спрямованість роботи з народними піснями (веснянками, жнивварськими) визначають поетичні рядки про пісню: пісня скрізь, де людина; вона то весела, то сумна; пісня живе в душі. Пісня поєднується з танцями, танцювальні рухи позначено словами пісень.

Після вивчення пісень плавно переходимо до казки, бо, як пише Янка Купала, «пісня і казка серце сповинуть в вічну ласку». Ми читаємо ці рядки та міркуємо над їх змістом.

Під час читання казки «Пан Коцький» діти пригадають, що за її мотивом створено жартівливу оперу, послухають її фрагменти, порівняють характер персонажів, створений словом, музикою, співом, виразним читанням і грою в театрі.

Вивчення усної народної творчості завершується опрацюванням легенди «Бабине літо».

Розділ «З літературної скарбниці»

Розділ «З літературної скарбниці» відкривається літературними казками. Емоційну спрямованість на їх читання визначає Павло Тичина у вірші: «Я люблю казки чудові... Я люблю їх завжди слухать, я люблю їх завжди бачить». Казки чеської письменниці Божени Немцовой, італійського письменника Джанні Родарі розширюють знання дітей про зарубіжних казкарів, зміст казок, персонажів, життєві цінності народу.

Коло українських літературних казок доповнюють твори Юрія Ярмиша (пізнавальні казки, у рядках яких струмує гумор), Олександра Зими (про те, як народжується сміливість). Роботу з уривком казки «Синичка» Оксани Іваненко слід спрямувати на формування в учнів відчуття пропуску, вміння знайти місце пропущеної частини в тексті.

Байки Леоніда Глібова та Павла Глазового розширюють у дітей знання творів цього жанру, вміння їх аналізувати, розкривати мораль, читати з пам'яті.

Особливим змістом відзначаються казки-п'єси Олександра Олеса, Ніни Куфко.

У «Перлинці» запропоновано матеріал про життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка для поглиблення знань дітей, одержаних у 2-му класі.

Не можуть не зацікавити учнів твори Олександра Дерманського («Не талановитих дітей не буває»), фантастично-гумористично-таємнича історія Лесі Ворониної. Опрацьовуючи поезії Володимира Самійленка, Івана Світличного, Володимира Лучука, третьокласники ознайомляться із сонетом, віршами-безкінечниками, розширять уявлення про акровірші.

У «Перлинці», як і в підручнику, уведено рубрику «Коли твір відкриває свої таємниці». З хвилюванням і болем діти читатимуть казку Ганса Крістіана Андерсена «Ромашка». Красу цієї рослини (крапельку сонця в собі несуть; цвітуть і не гаснуть ромашкові квіти) побачать у вірші Миколи Сингаївського. Із тексту Алли Коваль дізнаються, що пелюстки ромашки — то «лікарський халат». Хіба захочеться просто так зірвати красиву й добру квітку? Поезія Ірини Жиленко «Підкова», стаття про підкову як символ щастя об'єднуються з віршем Дмитра Павлика «На щастя» пізнавальним змістом і смислом.

Пейзажна лірика Наталі Забіли, Платона Воронька, Володимира Самійленка, Степана Жупанина зачаровує красою й мелодійністю, глибиною почуттів.

Із оповідань світової літератури учні прочитають перлину дитячої світової прози — «Кошик з ялиновими шишками» Костянтина Паустовського.

Особливості роботи із «Зошитом з літературного читання»

У «Зошиті з літературного читання» вміщено завдання, які учні виконують на різних етапах: до читання твору, під час та після читання. Завдання розроблено за змістом творів підручника «Літературне читання».

На етапі «До читання твору» діти мають виконати завдання, які підготують їх до правильного, швидкого, усвідомленого, виразного читання. Серед завдань є такі, котрі учні вміють виконувати з 2-го класу, але є й нові. Це вправи на розширення поля читання (робота з пірамідами, квадратами), розвиток антиципації (уміння передбачати), пам'яті.

Зауважимо!

На етапах «Під час читання» та «Після читання» новими є завдання на доповнення схем сюжету, створення схем розвитку подій (візуалізація системи образів).

Методика виконання всіх завдань описана в зошиті. Саме тому учням насамперед треба уважно прочитати вступ і кожного разу звертатися до описаної послідовності виконання завдання, доки вона не буде засвоєна.

Завдання передбачають поєднання стрілочками слів за змістом, підкреслювання, дописування, зафарбовування, малювання, написання відповідей. Але складені завдання так, щоб писали учні небагато. Кожне з них змушує дитину думати, часто звертатися до тексту, запам'ятовувати, уявляти, творчо осмислювати прочитане, робити висновки, пропонувати свої варіанти вирішення проблем, які порушено у творі.

Значна увага приділена формуванню самостійності, умінь працювати в малих і великих групах.

Правильно виконати завдання допоможуть слова-підказки (часто наводяться), якими треба доповнити речення або скласти потрібне речення із розсипаних слів. Навіть запропонований такий варіант, як «Міркуємо разом».

Зауважимо!

У 3-му класі багато творів слід читати в порівнянні. Для цього в зошиті складено таблиці, виписано ознаки, за якими треба порівнювати твори, визначити спільне й відмінне, подано зразок висновку з недописаними словами.

Як приклад, наведемо таблицю для порівняння українських народних казок про тварин «Їжак та заєць» і «Лисиця та рак». Після її заповнення дітьми вона матиме такий вигляд.

Приклад

Порівняй прочитані казки: визнач спільне та відмінне. Для цього заповни таблицю.

Назва казки	Автор	Герої	Вид казки	Початок	Герой (позитивний, негативний)	Основна частина (кількість повторів, дії героїв)	Кінцівка
«Їжак та заєць»	Народ	Їжак, заєць	Про тварин	Був собі їжак	Негативний, позитивний	3, а взагалі заєць бігав 99 разів	Їжак: «Ніколи не треба сміятися зі слабшого»
«Лисиця та рак»	Народ	Лисиця, рак	Про тварин	Біжить лисичка полем	Негативний, позитивний	Немає	Лисичка: «Чи то ж видано!». І більше не сміялася з рака

Спільне: обидві казки — *народні*. Персонажами є тварини. Це казки *про тварин*. Заєць *образив* їжака; лисиця *образила* рака. Їжак і рак придумали, як провчити кривдників. Вони запропонували бігати наввипередки, але насправді бігали їх *кривдники*. (Слова для перевірки: народні, про тварин, образив, образила, кривдники.)

Відмінне: заєць *бігав 99 разів і нічого не зрозумів*; лисиця *бігала 1 раз*. Вона швидше здогадалася, що рак виявився *розумнішим* за неї (Вибери потрібне слово: розумнішим, спритнішим, сильнішим.)

Уяви, що тобі треба визначити правильність відповіді на запитання, які характерні ознаки казок про тварин. Чи назвеш ти правильно таку відповідь: у казках про тварин герої вміють думати, говорити, розумно діяти? (Так. Ні.)

Звичайно, заповнюючи таблицю, дитина заглиблюватиметься у зміст, буде читати й перечитувати, відповідати та перевіряти себе.

Зауважимо!

Новим для учнів є прийом формулювання запитань до виділених у реченні слів із метою навчати розуміти зміст, активізувати мислення.

Так, у казці «Про Оха-чудотворця» дід каже бабі: «Та поведу його в науку куди-небудь». Які і для чого треба сформулювати запитання до виділених слів? (Чи знав дід, куди і кому він віддасть свого сина? Чи знав, в яку науку веде сина?)

Відповідаючи на ці запитання, діти зрозуміють, що нічого дід не знав, куди, до кого веде, але хтось має навчити чомусь його сина. Ось ця *невизначеність* є особливістю чарівних казок і причиною перенесення подій із реального світу в чарівний. Зробити відкриття допоможе учням прийом формулювання запитань до виділених слів і відповідей.

Наступний прийом — дописати в дужках слова, які відтворюють внутрішній стан персонажів (спонукає до розуміння персонажа, основної думки та правильного інтонування реплік персонажів під час виразного читання). Так, до болгарської казки «Сильний лев і маленьке мишеня» завданням є записати, що переживав кожен персонаж:

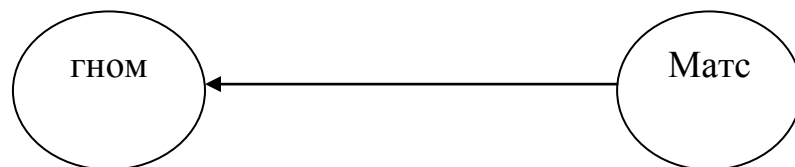
— Скажи мені, друже, що тобі? (*співчуття*). Ану ж як я тобі допоможу? (*прагне заспокоїти*).

— Чи ти не бачиш? (*переживає відчай*). Як же ти мені допоможеш, таке мале й слабосиле! (*не вірить у допомогу*).

Працюємо зі схемами

Приклад 1

Приміром, на схемі до «Казки про старого гнома» Захаріаса Топеліуса позначено персонажів, визначено відносини між ними, а треба дописати на лініях пояснення за змістом.



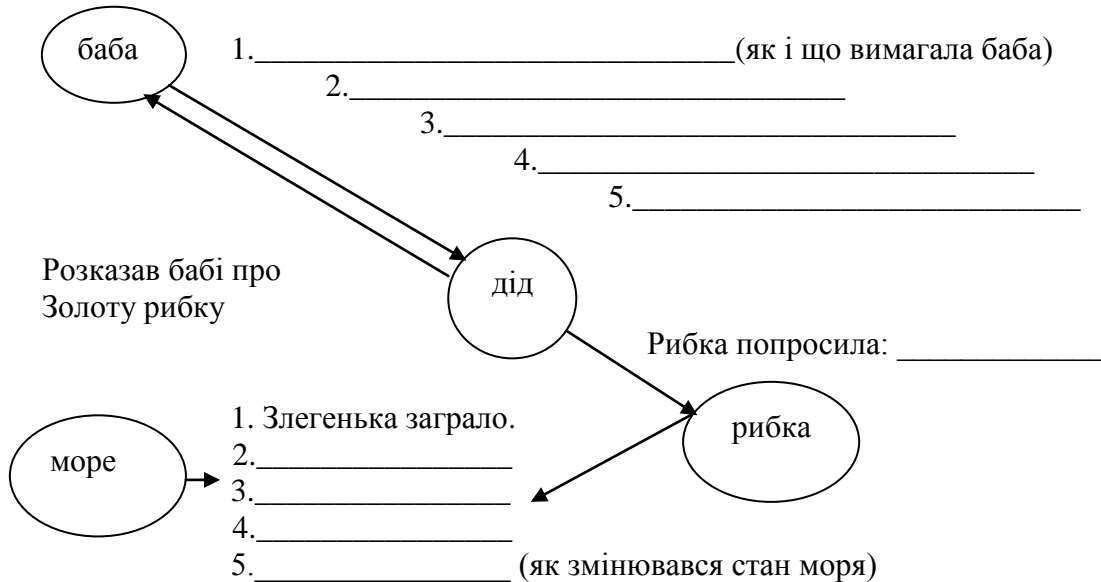
Варіант тексту до схеми: «Боявся гнома, бо гном жив у підземеллі, мав химерні звички ще й перетворював лихих людей у вовків; не виправдав довіри гнома, бо розказав про його скарби в підземеллі».

Приклад 2

Подану схему до казки Олександра Пушкіна «Казка про рибака та рибку» необхідно доповнити діями баби, словами, які передають стан моря. А стан моря відповідав почуттям рибки. П'ять разів ходив на вимогу баби дід до рибки. Один раз вона

була йому рада — море злегенька заграло. Чим більше нахабніла баба (будемо читати й записувати, як і що вимагала щоразу баба), тим більше море каламутилось, непокоїлось, чорніло, сердито бушувало (усе це запишемо на лінійках біля слова «море»), поки врешті баба залишилася зі старими розколотими ночвами.

Схема до казки Олександра Пушкіна «Казка про рибака та рибку»



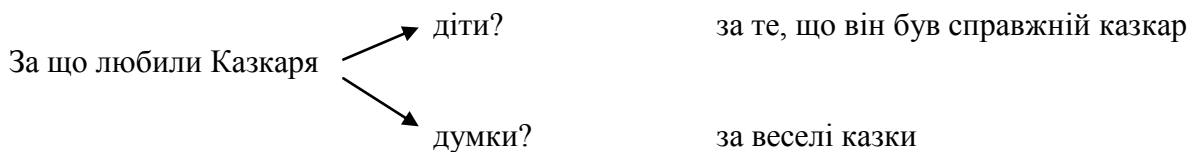
Потім діти проаналізують вчинки баби, діда та рибки, і в них складеться розуміння системи образів: добрий, слабовольний дід усе робив, як баба накаже, хоч і розумів, що її ненаситність не приведе до добра. Усьому є межа, і володарка моря, всемогутня Золота рибка вчинила справедливо.

Аби доповнити схеми, учні мають добре усвідомити сюжет, бути уважними під час читання, шукати відповіді в тексті.

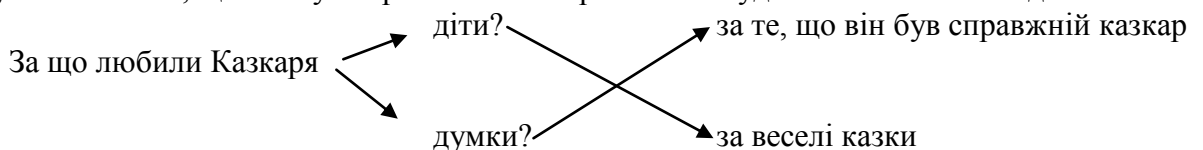
Іноколи доповнити схему треба тільки стрілочками, установивши відповідність.

Приклад 3

Робота зі схемою до казки Лариси Письменної «Як зажурився веселий Казкар».



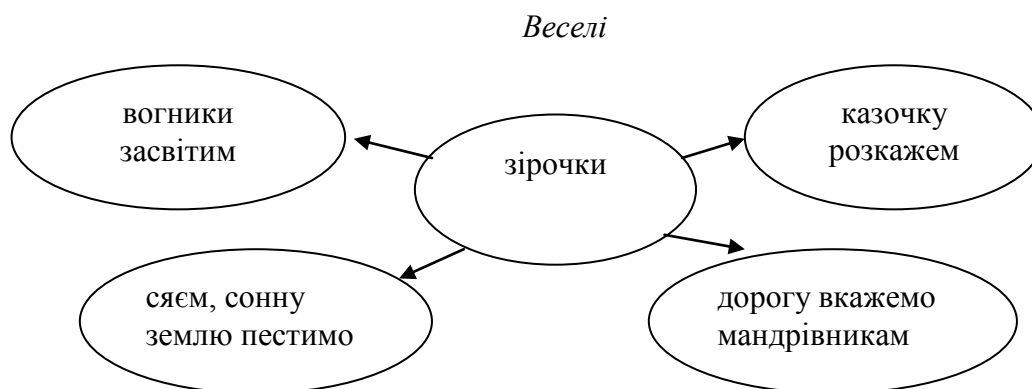
З'єднаємо стрілочками «діти» і «за веселі казки» (адже діти любили саме за це); «думки» і «за те, що він був справжній Казкар». Схема буде мати такий вигляд:



Приклад 4

Щоб усвідомити образ зірочок у вірші Наталі Забіли «Зірочки» і зрозуміти, які художні засоби використовує для їх змалювання поетеса, ми будемо читати, шукати, уявляти та записувати. (У зошиті овали не заповнені.)

Що роблять зірочки? Які вони в однойменному вірші? Читаємо повільно, знаходимо:



Як бачимо, Наталя Забіла зобразила зірочки як живих істот. Таким чином, заповнення схеми спонукає дітей до активної роботи з текстом, до засвоєння всіх елементів художнього твору, які виводять на рівень його повноцінного сприймання.

Такі завдання учні можуть виконувати спочатку під керівництвом учителя, потім у групах, згодом — самостійно.

Складена схема є опорою для запам'ятовування вірша, читання його з пам'яті, різних видів переказу прозового твору.

«Зошит з оцінювання навчальних досягнень»

У «Зошиті з оцінювання навчальних досягнень» розроблено тестові завдання для підсумкового контролю навчальних досягнень із літературного читання у 3-му класі за кожний семестр і поточного контролю за змістом кожної теми підручника.

Крім того, тестові завдання — матеріал для самоконтролю учнями своїх навчальних досягнень і підготовки до ДПА в 4-му класі — відповідають програмним вимогам до навчальних досягнень учнів 3-го класу за змістовими лініями.

Типи тестових завдань і кількість балів за їх правильне виконання визначено відповідно до «Орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»³.

Для поточного вивчення навчальних досягнень пропонується по вісім тестових завдань до 9-ти тем. Такі короточасні контрольні роботи можна пропонувати учням на узагальнювальних уроках.

Для перевірки навички читання мовчки, яку здійснюють у I і II семестрах, у зошиті запропоновано 2 тексти й до кожного з них — по 2 варіанти завдань тестового характеру: 5 завдань за текстом із 3-ма варіантами відповідей на кожне; 2 завдання, які потребують короткої відповіді; 1 завдання — розгорнутої.

Для підсумкової контрольної роботи, яка проводиться в кінці кожного семестру, запропоновано 2 незнайомі учням тексти й по 2 варіанти завдань до них. У кожному варіанті — 10 завдань (5 завдань першого типу, 4 — другого і 1 — третього). Загальна кількість балів за правильно виконані завдання — 16. Переведення їх в оцінку здійснюється за таблицею, поданою в «Орієнтовних вимогах...».

³ Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» від 21 серпня 2013 р. № 1222.

Тестовий бал	1	2	3	4-5	6-7	8	9-10	11-12	13	14	15	16
Оцінка в балах	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Маємо надію, що зміст навчально-методичного комплексу допоможе вчителю та учням працювати на уроці цікаво, з бажанням читати, пізнавати, розуміти, збагачувати розум і серце.